

ВИЩА ШКОЛА

УДК 378.147:004

С. М. АМЕЛІНА

доктор педагогічних наук, професор
Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

У статті розглянуто проблему розвитку комунікативних умінь майбутніх учителів іноземних мов. Констатовано, що комунікативні вміння зараховано до різних категорій компетентностей: інструментальних, міжособистісних і системних. Зроблено спробу визначити шляхи та засоби розвитку комунікативних умінь. Акцентовано на актуальності формування іноземних комунікативних умінь для майбутніх учителів іноземних мов. Запропоновано обрати орієнтиром для організації процесу формування і розвитку комунікативних умінь “Рамкову програму з німецької мови для професійного спілкування для вищих навчальних закладів України”. Передбачено формування часткових компетентностей, необхідних для комунікативної діяльності, а саме вмінь щодо письма, аудіювання, читання і говоріння. Конкретизовано їх зміст і визначено основні форми їх розвитку: рольові й ділові ігри, робота в групах, проектна діяльність.

Ключові слова: комунікативні вміння, засоби розвитку, іноземні мови, учитель.

Інтеграція українських вищих навчальних закладів у європейський освітній простір передбачає орієнтацію програм підготовки фахівців на стандарти Європейського Союзу. Тому варто врахувати досвід навчальних закладів, зокрема тих, які вже досить давно здійснюють професійну підготовку висококваліфікованих кадрів різного профілю. Особливу увагу в багатьох європейських країнах приділяють навчанню майбутніх учителів, зокрема й іноземних мов. Оскільки комунікативні вміння та навички в педагогічному процесі є основою навчального спілкування, увага до питань, пов'язаних з їх формуванням та розвитком у майбутніх учителів, постійно зростає, що й зумовлює доцільність спеціального дослідження.

Останнім часом з'явилась низка публікацій, у яких автори розглядають окремі питання формування комунікативної культури. Це дослідження Н. Березіної, Л. Березницької, М. Васильєвої, О. Вєтохова, Н. Волкової, В. Грехнева, В. Кан-Калика, І. Комарової, В. Морозова, А. Мудрика, С. Мусатова, С. Ольховецького, Л. Паламар, М. Пентилюк, Л. Петровської, В. Полторацької, С. Рябушко, Г. Сагач, Л. Успенського, Є. Цуканової, Л. Шепеленко та ін., акцент яких спрямований на комунікативну взаємодію, психологічні аспекти комунікативної підготовки студентів, педагогічні умови формування комунікативної компетентності. Аналіз наукових праць із зазначеної проблеми свідчить про те, що її окремі аспекти є ґрунтовно вивченими. Водночас існує по-

треба в дослідженні шляхів і засобів формування й розвитку окремих комунікативних умінь та навичок у студентів вищих навчальних закладів – майбутніх учителів іноземних мов.

Мета статті – розглянути засоби розвитку комунікативних умінь у майбутніх учителів іноземних мов і методики визначення рівня їх розвитку.

У країнах – учасницях Болонського процесу визначено основні компетентності фахівців, до яких зараховано загальні компетентності з трьох категорій: інструментальні, міжособистісні і системні [1, с. 54].

Інструментальні – це ті, що включають когнітивні здатності (здатність розуміти і використовувати ідеї та міркування, методологічні здібності, здатність розуміти і керувати оточенням, організувати робочий час, вибудовувати стратегію навчання, приймати рішення і вирішувати проблеми); технологічні вміння (вміння, пов'язані з використанням техніки, комп'ютерні навички та здібності інформаційного управління); лінгвістичні вміння; комунікативні компетентності.

До інструментальних компетентностей належать: здатність до аналізу та синтезу; вміння організувати та планувати; базові загальні знання; базові знання з професії; комунікативні навички з рідної мови; елементарні комп'ютерні навички; навички оперування інформацією (здатність отримувати та аналізувати інформацію з різних джерел); здатність вирішувати проблеми; здатність приймати рішення.

Міжособистісні компетентності – це індивідуальні якості, пов'язані з умінням виражати почуття і формувати стосунки, з критичним осмисленням і здатністю до самокритики, а також соціальні навички, пов'язані з процесами соціальної взаємодії та співпраці, вмінням працювати в групах, брати соціальні й етичні зобов'язання. До них належать: здатність до критики та самокритики; здатність працювати в команді; міжособистісні навички; здатність працювати в міждисциплінарній команді; здатність співпрацювати з експертами в інших предметних галузях; здатність сприймати різноманітність і міжкультурні відмінності; здатність працювати в міжнародному контексті; прихильність до етичних цінностей.

Як бачимо, до всіх категорій умінь зараховано комунікативні вміння та навички (з рідної чи іноземної мови). Водночас, враховуючи специфіку майбутньої професійної діяльності вчителів іноземної мови, окрему увагу в процесі їх підготовки варто приділити формуванню й розвитку вмінь іншомовної комунікації.

Орієнтиром для організації процесу формування та розвитку комунікативних умінь доцільно обрати “Рамкову програму з німецької мови для професійного спілкування для вищих навчальних закладів України”, яка є принципово новим нормативним документом. Закладені в основу цієї програми зміст, цілі, принципи та методи навчання базуються на новітніх досягненнях української та зарубіжної педагогіки, психології, лінгвістики та методики викладання іноземних мов, що дає можливість організувати нав-

чальний процес з урахуванням сучасних вимог до професійної підготовки майбутнього вчителя іноземних мов.

Зазначимо, що використання цієї програми сприяє розвитку основних комунікативних умінь вчителів іноземних мов відповідно до міжнародних уявлень і вимог, особливо щодо вмінь у соціальному та професійному (педагогічному) спілкуванні.

До інноваційних засад “Рамкової програми” належать такі положення:

- розвиток діяльній комунікативній компетенції, що передбачає практичне оволодіння всіма видами мовленнєвої діяльності та комунікативне використання німецької мови як у повсякденних, загальних ділових ситуаціях, так і у фахових;
- професійна та фахова спрямованість, що передбачає врахування професійних навичок, умінь та знань;
- усвідомлення міжкультурних відмінностей, розуміння чужої та власної культур;
- спільне обговорення й визначення викладачами та студентами тематики навчального процесу, участь студентів у плануванні занять;
- формування тематичних мереж для визначення змісту навчального процесу;
- система оцінювання рівня сформованості комунікативної діяльній компетенції студентів з урахуванням рівнів володіння іноземною мовою, визначених у Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти та Європейській Рамці Кваліфікацій [2, с. 5].

До принципів, закладених у вказану програму, належать:

- комунікативно-діяльній спрямованість;
- професійна та фахова спрямованість;
- усвідомлення міжкультурних особливостей;
- соціальна поведінка (співпраця і комунікація);
- багатомовність (субординативний плюрилінгвізм);
- автономне навчання;
- усвідомлення міжкультурних особливостей (міжкультурна сенситивність).

У програмі зазначено, що комунікативне спілкування іноземною мовою – це фахові, методично-стратегічні та соціально-орієнтовані аспекти навчання, які взаємозумовлені та взаємопов’язані й мають практичне застосування. Цей принцип сприяє формуванню в студента здатності до самостійного навчання, спілкування і роботи в групі, самокритики і відповідальності та набуття студентами вмінь, необхідних для професійної діяльності.

Комунікативні вміння необхідно тренувати інтегровано, щоб студенти могли вільно застосовувати їх у реальних ситуаціях. Комунікативно-діяльній спрямованість навчання знімає суперечності між природним спілкуванням у соціумі та штучним спілкуванням на заняттях [2, с. 12–13].

Для визначення сформованості комунікативних умінь вважаємо за доцільне використати відповідні шкали методики визначення рівня розви-

тку комунікативно-організаційних здібностей, запропонованої Б. Федоришиним. Ця методика передбачає анкетування студентів, які відповідають на запитання, зокрема про таке: чи приємніше і простіше їм проводити час з книгами або за яким-небудь іншим заняттям, ніж з людьми; чи легко вони встановлюють контакт з людьми, які значно старші за віком; чи легко вдається встановлювати контакти з незнайомими людьми; чи прагнуть вони при нагоді познайомитися і поспілкуватися з новою людиною; чи відчують вони незручність або сором'язливість, якщо доводиться проявляти ініціативу, щоб познайомитися з новою людиною; чи втомлюються вони від частого спілкування з товаришами; чи подобається їм брати участь у колективних іграх; чи відчують вони себе невпевнено серед незнайомих або малознайомих людей; наскільки рідко вони прагнуть довести свою правоту; чи почуваються вони достатньо впевнено й спокійно, коли виникає потреба розповісти щось великій групі людей [3].

Цікавим для визначення рівня розвитку комунікативних умінь є тест комунікабельності В. Ряховського, запитання якого можна співвіднести із запитаннями попередньої анкети, а результати опитування висвітлені більш розлого, незважаючи на певну простоту тестування. Студентам запропоновано відповісти на запитання, використовуючи всього три варіанти відповідей – “так”, “іноді” й “ні”. Отримані бали підраховують і на їх основі визначають рівень комунікабельності респондента.

Студенти з низьким рівнем комунікабельності зазначали наявність проблем в комунікації навіть з близькими людьми. Таким студентам дуже складно працювати в групі. Вони замкнуті, неговіркі, віддають перевагу самотності. Нова робота і необхідність нових контактів якщо й не змушують їх панікувати, то надовго виводять з рівноваги. Студенти із середнім рівнем комунікабельності відкриті, охоче слухають цікавого співрозмовника, досить терплячі в спілкуванні, відстоюють свою точку зору без запальності. Без неприємних переживань ідуть на зустріч з новими людьми, водночас не люблять великих компаній; багатослівність викликає в них роздратування. Студенти з високим рівнем комунікабельності товариські, допитливі, говіркі, люблять висловлюватися з різних питань; охоче знайомляться з новими людьми; люблять бути в центрі уваги.

Для відбору навчального матеріалу необхідно враховувати схожість та відмінності між рідною культурою та культурою іншомовних країн. Із цією метою доцільно пробуджувати в майбутніх учителів іноземних мов сенситивність до “чужого”, навчати їх сприймати “чуже”, порівнювати “своє” й “чуже”, визнавати право на “іншість”. Студентів варто навчати виявляти й використовувати національно забарвлені сталі мовні засоби, адекватно застосовуючи їх у різних ситуаціях спілкування.

Важливим є також добір форм організації навчальної діяльності майбутніх учителів іноземних мов, адже соціальна поведінка, співпраця та комунікація сприяють становленню виважених стосунків між студентами і викладачами або між студентами і студентами як партнерами по спілку-

ванню. Робота в парах та групах значною мірою сприяє розвитку навичок соціальної поведінки та комунікації. Студенти, кооперуючись або опонуючи один одному, вчать поважати чужу думку та відстоювати власну, адекватно сприймати критику чи похвалу, долати труднощі або страх. Таким чином, кожен студент отримує можливість реалізувати свої індивідуальні здібності. Спільне розуміння цілей та цінностей може стати фактором інтенсифікації навчального процесу. Такі заняття активізують попередні знання та вміння студента, розвивають його здатність до співпраці, творчість, ініціативність; сприяють його активній участі в навчальному спілкуванні; формують здатність до повноцінної іншомовної комунікації.

Шляхом загальної комунікативної спрямованості навчальної діяльності можна підвищити рівень сформованості комунікативних умінь студентів. Із цією метою особливе значення доцільно приділяли таким формам організації навчальної діяльності студентів, як рольові й ділові ігри, дискусія, диспут, робота в групах, проектна діяльність, кейс-метод. Зазначені форми сприяють ефективності формування комунікативних умінь майбутніх учителів іноземних мов, адже вони передбачають їх активну взаємодію один з одним і викладачем, рівноправні партнерські відносини, толерантність та повагу в ставленні до опонента. Вони допомагають формувати функціональну грамотність, виробити навички побудови логічного висловлювання, закріпити стійкі навички функціонально-правильного професійно-орієнтованого усного й писемного мовлення.

З огляду на вищезазначені аспекти розвитку комунікативних умінь майбутніх учителів іноземних мов, їх професійна підготовка саме з іноземних мов передбачає формування часткових компетентностей, необхідних для комунікативної діяльності, а саме вмінь щодо письма, аудіювання, читання і говоріння [4; 5].

До часткових компетентностей щодо письма належать такі вміння:

- планування (відбір і структурування елементів тексту);
- формулювання (знання та вибір відповідно до наміру варіантів формулювання і оформлення);
- висловлювання (компенсація відсутніх засобів вираження, таких як міміка/жести лексичними і синтаксичними засобами);
- редагування (дистанціювання від свого власного тексту, діагностування, оцінювання альтернатив);
- передбачення (оцінювання та прогнозування можливих реакцій читача);
- оформлення тексту (проектування та структурування тексту в зрозумілому порядку, зокрема на основі знання типів текстів).

Часткові компетентності щодо читання передбачають наявність таких умінь:

- когнітивні (отримання інформації, інтерпретація текстів, рефлексія й оцінювання);

– емоційні (здатність вибрати текст для власних потреб і, відповідно, пов'язати його з індивідуальними емоційними переживаннями та досвідом, здатність до ідентифікації й подолання незадоволення через труднощі);

– мотиваційні (цілеспрямованість, витривалість і потреба розуміти зміст читання, читання з позитивним ставленням);

– інтерактивні (зв'язна комунікація, тобто вміння обмінюватися інформацією про прочитані тексти з іншими і спільна рефлексія щодо них).

Уміння аудіювання і мовлення є такими:

– розуміти усні висловлювання (активно слухати, розуміти сучасну розмовну мову (також медіатексти), розуміти основну інформацію (навіть більше) усних текстів, паравербального і невербального вираження (голос, мова тіла) і розпізнавати комунікативні наміри);

– використовувати мову відповідно до ситуації, партнера та з урахуванням соціальної відповідальності (розпізнавати різні рівні стилю і мови та використовувати їх належним чином відповідно до ситуації; розпізнавати дискримінаційну мову й уникати її; свідомо використовувати різні комунікативні дії, наприклад, інформувати, описувати, аргументувати, апелювати тощо; говорити артикульовано й орієнтуючись на нормативну мову);

– вести розмову (диференційовано висловлюватися щодо індивідуальних потреб (наприклад, запитів, пропозицій, думок) у приватній, громадській та інституційній сферах, реагувати на протилежні позиції, отримувати та передавати інформацію в усній формі);

– представляти зміст усно (реферувати й аргументувати, застосовувати усні форми презентації, в тому числі з використанням засобів масової інформації, адекватно використовувати невербальні засоби вираження під час доповідей (гучність, інтонація, паузи, темп мовлення, тон голосу, мова тіла).

Висновки. Розвиток комунікативних умінь майбутніх учителів іноземної мови має відбуватися через комунікативну спрямованість навчальної діяльності. Одним із ефективних шляхів досягнення цієї мети є орієнтація на “Рамкову програму з німецької мови для професійного спілкування для вищих начальних закладів України” та використання на основі її принципів таких форм організації навчальної діяльності студентів, як рольові й ділові ігри, кейс-метод, робота в міні-групах, проектна діяльність.

Список використаної літератури

1. Вища освіта України і Болонський процес / за ред. В. Г. Кременя. – Київ : Освіта, 2004. – 384 с.

2. Рамкова програма з німецької мови професійного спілкування для вищих навчальних закладів України. – Київ : Ленвіт, 2014. – 136 с.

3. Федоришин Б. О. Психолого-педагогічні основи професійної орієнтації : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Б. О. Федоришин // Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. – Київ, 1996. – 383 с.

4. Aebli H. Zwölf Grundformen des Lehrens: eine allgemeine Didaktik auf psychologischer Grundlage; Medien und Inhalte didaktischer Kommunikation / H. Aebli. – Stuttgart : Klett-Gotta, 1991. – 412 S.

5. Feilke H. Entwicklungsaspekte beim Schreiben / H. Feilke // Schreibförderung und Schreiberziehung. Eine Einführung für Schule und Hochschule / U. Abraham, Cl. Kupfer-Schreiner ; Kl. Maiwald (Hrsg.). – Donauwörth : Auer, 2005. – S. 38–48.

Стаття надійшла до редакції 15.02.2017.

Амелина С. Н. Развитие коммуникативных умений будущих учителей иностранных языков в высших учебных заведениях

В статье рассмотрена проблема развития коммуникативных умений будущих учителей иностранных языков. Констатируется, что коммуникативные умения отнесены к разным категориям компетентностей: инструментальных, межличностных и системных. Сделана попытка определения путей и средств развития коммуникативных умений. Акцентируется актуальность формирования иноязычных коммуникативных умений для будущих учителей иностранных языков. Предложено выбрать ориентиром для организации процесса формирования и развития коммуникативных умений “Рамочную программу по немецкому языку для профессионального общения для высших учебных заведений Украины”. Предусмотрено формирование частных компетентностей, необходимых для коммуникативной деятельности, а именно умений письма, аудирования, чтения и говорения. Конкретизировано их содержание и определены основные формы их развития: ролевые и деловые игры, работа в группах, проектная деятельность.

Ключевые слова: коммуникативные умения, средства развития, иностранные языки, учитель.

Amelina S. Development of Communicative Skills of Future Teachers of Foreign Languages in Higher Educational Institutions

The article deals with the development of communicative skills of future teachers of foreign languages. It is stated that communication skills are assigned to different categories of competencies: instrumental, interpersonal and systemic. An attempt was made to determine the ways and means of developing communicative skills. The urgency of forming foreign-language communicative skills for future teachers of foreign languages is emphasized. It is proposed to choose “Framework Program for the German language for professional communication for higher educational institutions of Ukraine” for the organization of the process of formation and development of communicative skills.

Using this program promotes the development of basic communicative skills of teachers of foreign languages according to international concepts and requirements, particularly in relation to social skills and professional (pedagogical) communication. Students with a high level of communicability are sociable, curious, talkative, like to speak on various issues; willing to learn new people; like to be in the spotlight. It is necessary for the selection of educational material to consider the similarities and differences between native culture and culture of foreign countries. For this purpose, it is advisable to arouse in future teachers of foreign languages sensibility to “foreign”, to teach them to accept “foreign” and to compare “own” and “foreign”, to recognize the right of “otherness”. Selection of forms of training of future teachers of foreign languages is important because social behavior, cooperation and communication contribute to the establishment of balanced relations between students and teachers or between students and students as partners in communication.

The formation of competencies necessary for communicative activities, namely, writing, listening, reading and speaking skills, is envisaged. Their content is specified and the main forms of their development are determined: role-playing and business games, work in groups, project activity. These activities might activate prior knowledge and skills of students; develop ability to cooperation, creativity, initiative; contribute to active participation in educational communication; form a complete foreign language communication.

Key words: communicative skills, means of development, foreign languages, teacher.